

ДОПРИНОС Св. ЦАРА КОНСТАНТИНА ВЕЛИКОГ ПОБЕДИ ХРИШЋАНСТВА И ЊЕГОВ ОДНОС ПРЕМА ЦРКВИ ПОСЛЕ ПРВОГ ВАСЕЉЕНСКОГ САБОРА

Иван Малетић*
Библиотека
Српске Патријаршије,
Београд

Апстракт: У раду су кроз краћи опис настанка хришћанства и пројектовања хришћана, приказане и политичке прилике у Римској империји до доласка на власт Константина Великог. У жељи да одржи шешко сшечени мир, како у империји тако и у Цркви, сазвао је Први Васељенски Сабор у Никеји 325. године, где је осуђено јеретичко учење свештеника Арија, а хришћанство је добило стајтус државне религије. На самом Сабору у Никеји, као и после њега, епископи као представници локалних Црква усалисали су са одлуком како Сабора, тако и цара да се прихвати израз „једносуштини“.

Кључне речи: хришћанство, Цар Константин, државна власт, Свети Атанасије, Арије, аријанство, Сабор, Јевсевије Никомидијски, Јевсевије Кесаријски.

1. Увод

Хришћанство представља праву веру у једног Бога, Сведржитеља и Творца, насупрот националним религијама, и проповеда једнакост свих људи пред Богом. „Јер Писмо говори: Сваки који верује у Њега неће се поштеди. Јер нема разлике између Јудеја и Јелина; јер је исти Господ свију, бојати се све који га призивају. Јер сваки који призове Име Господње биће спасен“ (Рим. 10, 11–13). Наставши на тлу Палестине,

* ivanmaleticrsr@gmail.com.

која је тада била под Римском окупацијом, за само три века постало је званична вера многих народа и држава, и било је организовано у јединствену верску организацију, тј. Цркву, а 313. године је Миланским едиктом дарована хришћанима слобода исповедања вере и равноправност са другим религијама унутар Римског царства.

2. Почетак прогона хришћана

Кратко време након оснивања Цркве Христове почело је гоњење ученика Христових, тако да је за Њега први пострадао Свети апостол и архиђакон Стефан (Дап. 6, 8–60). Први који су кренули против Христових ученика били су јудејске старешине (Рим. 2, 17–24; Мт. 23, 13–36; 1. Јн. 2, 19) (фарисеји и садукееји) који су Христову науку сматрали богохулном и проглашавали Христове ученике за јеретике, које су искључивали из јеврејских заједница, а неретко и пријављивали римским властима као непријатеље императора. Црква је пустошена, а људи и жене су бацани у тамницу (Дап. 8, 3). „Расејани међу њим пролажаху свуда и проповедаху реч Божију. Они пак који беху расејани због њега, покренутој прошив Стефана, прођоше све до Финикије, и Кипра, и Антиохије, не објављујући реч ником другом него само Јудејима. А неки од њих беху Кипрани и Киринци, који, кад дођоше у Антиохију, говораху и Грцима, објављујући им радосну вест Господа Исуса. И рука Господња беше с њима, и велики број поверова, те се обрати Господу“ (Дап. 8, 4 ; 11, 19–21).

Ускоро је та вест дошла до Цркве у Јерусалиму, и тамо су послати апостоли Варнава и обраћени Савле (Павле) да утврде ученике у вери. Тамо су остали, подучавајући их око годину дана, „и прво су у Антиохији ученике назвали хришћанима“ (Дап. 11, 26).

3. Римска држава прогања хришћане

Римљани су хришћане називали атеистима, безбожницима, због њиховог одбијања да поштују римске богове и да се клањају идолима. Први од римских императора који је жестоко гонио хришћане био је Нерон (54–68). Године 64. је избио велики пожар у Риму. Нерон је за подметање пожара који је уништио велики део града оптужио хришћане и започео прогоне против њих. За време овог гоњења, Христови следбеници су разапињани на крст, бацани у Тибар и предавани дивљим зверима у амфитеатру, ради увесељавања римских грађана. Међу овим први мученицима налазили су се и апостоли Петар и Па-

вле, погубљени 67. године. Хришћани који су били римски држављани кажњавани су одсецањем главе, док су они без грађанског статуса углавном кажњавани спаљивањем. Многи хришћани су тада били разапет и живи спаљени у Нероновој башти, као људске буктиње. После кратког периода затишја почели су нови прогони за време цара Домицијана (81–96), у којима је, између осталих, живот изгубио и Свети Тимотеј. 92. године је страдао и епископ Антипа Пергамски, кога су спалили многобожачки становници тог града. У време Трајана (98–117) пострадали су и епископи Симон Јерусалимски и Игњатије Антиохијски, који је бачен лавовима.

Претходни цареви нису разликовали Јевреје од хришћана, међутим римска власт под Трајаном већ их разликује. „Гоњење хришћана Трајан је отпочео својим наређењем против тајних друштава. Ово наређење (99. године) није било издато против хришћана, али га хришћани нису могли извршавати, јер су били принуђени да се тајно састају ради свршавања богослужења“ (Малицки, 1933: 51). Император Трајан није сматрао хришћане за злочинце које би требало тражити, али их сигурно није ни сматрао за безазлене, да на њих не би требало мотрити. Они су за њега кривци већ тиме што не извршавају његова наређења. „Трајановим указом увелико су се користили незнабожачки фанатици и жреци: они су у масама доводили хришћане на суд. За време Трајана умрли су мученичком смрћу стодвадесетогодишњи епископ јерусалимски Симон, разапет на крсту, Игњатије Богоносац, епископ антиохијски, а Климент Римски послан је на заточење у Херсонес“ (Малицки, 1933: 51).

Са гоњењем хришћана наставили су Трајанови наследници Адријан (117–138), Антоније Пије (138–161) за чије је владавине погубљен на ломачи Поликарп (+155), епископ смирнски. Наследник у прогону хришћана био је Марко Аурелије (161–180), иначе философ. „Он се одликовао великодушношћу и правичношћу, но, на жалост, ове његове особине нису се простирале и на хришћане: он је хришћане мрзео. Ова мржња потицала је из његових религиозних и философских убеђења“ (Малицки, 1933: 53). Нова већа гоњења покренуо је Марко Аурелије (161–180), владар философ, под утицајем антихришћански настројених стоика. Најпознатија жртва тог гоњења је био Јустин Философ, који је са групом хришћана погубљен у Риму око 165. одсецањем главе, због чега се назива и Јустин Мученик. Цар Септимије Север (193–211) је такође био велики прогонитељ хришћана, у чијим прогонима су страдали и старац Харалампије, епископ у Тесалији, и Иринеј епископ лионски.

Александар Север (222–235) је први римски цар који је показао благонаклоност према хришћанима. Међутим, после његовог убиства

Римску империју задесио је талас политичке, војне и економске нестабилности. То је трајало све до доласка на власт Диоклецијана 284. године (Сајловић, 2011: 30). Излаз из те ситуације био је у реформама за спас империје које је започео Диоклецијан а довршио Константин.

Свирепе прогоне хришћана покренули су и Максимин Трачанин (235–238), Деције Трајан (249–251). Ипак, највеће прогоне хришћанство је доживело за време Диоклецијана (284–311) и његових сарадника и савладара, нарочито Галерија (305–311) и Максимијана (286–305). По свом обиму и суровости ово је било најжешће гоњење које је римска држава покренула против хришћана. Држава је покренула све своје институције да би искоренила и уништила ову веру. Ипак, увидевши сву бесмисленост и узалудност прогона хришћана, цар Галерије је са самртничке постеље издао едикт о прекиду гоњења, под условом да хришћани буду лојални држави, и да се моле свом Богу за цара. Међутим, иако у мањем интензитету, прогони хришћана су и даље настављени, посебно у удаљеним областима царства. Тако је за време цара Лицинија (308–324) убијен Свети Власије, епископ Севастije, 316. године, а 320. године је погубљено четрдесет војника римске легије у Севастiji који су отворено исповедали хришћанску веру.

4. Цар Константин сазива Први Васељенски Сабор и отпочиње христијанизацију Римског царства

Ипак, друштво не може постојати без појединих људи који га чине и својом друштвеном делатношћу непрестано га граде. Човек који је извршио културну револуцију у Европи у IV веку, и поставио јој нови – хришћански темељ, био је император Константин Велики. Први римски владар који је прихватио хришћанство, до тада веру прогоњене мањине, рођен је као Flavius Valerius Aurelius Constantinus Augustus, а у историји познатији као Константин I Велики (306–337). Он је покренуо христијанизацију империје и узрастање хришћанства у доминантну веру тадашњег цивилизованог света. Отпочињањем христијанизације империје, као и оснивањем Константинополиса (Цариграда), ударио је темеље будућој Ромејској империји, а као реформатор спровео је читав низ важних реформи на пољу администрације и војске које су оснажиле Римску империју, уздрману великом кризом III века. Као први хришћански император, велики добротвор и ктитор хришћанске Цркве, Константин је након смрти канонизован, и поштује се као светац и „равноапостолни цар“.

Желећи мир у држави и међу поданицима разних вера, цар Константин први пут се умешао у црквене послове решавајући и смиру-

јући донатистички раскол. Следећи случај Константиновог мешања у црквене послове догодио се на Истоку. Био је то аријански спор (Дамаскин, 2012: II; V). Наиме, Константин је наступио као заштитник црквеног мира, али у овај проблем се, за разлику од спора са донатистима, умешао без претходне жалбе. Међутим, како је веома слабо схватао догматску страну проблема, није могао да створи основу за помирење међу странама које су се спориле. Вероватно је његова умешаност подстакла одређене епископе да прихвате израз *једносушћини* (Станковић, 2004: 18). Када је чуо изложење вере Отаца Никејског Сабора, сам цар је први посведочио да је оно православно и изјавио је да и он тако верује (Болотов, 2010: 46). Император је на Сабору одржао беседу (Поповић, 2012: 52), а сматра се да је имао право гласа, макар саветодавног. Сабор је завршен осудом аријанства и протеривањем његових главних присталица (Памфил, 2013: III; XIV).

5. Протеривање јеретика

Доносећи одлуку о протеривању аријанаца, цар наређује да им се да погрдно име порфиријевци и да се њихова дела спале. Тако од I Васељенског Сабора почиње кажњавање јеретика мерама кривичног законодавства. Иако је 313. године Миланским едиктом донета одлука да се због вере нико не прогони, овде се очигледно на то не обраћа пажња. Ни црквени Оци који су живели у том периоду нису изнели никакве протесте поводом такве одлуке цара, него су се чак усагласили.

Овај тренутак има велики значај у историји односа Цркве и државе, јер се осуде јеретика од стране Цркве прате казним мерама од стране државе и саборској одлуци се придаје значај државног закона. У будућности ће држава морати унапред да стави на располагање казнене мере сваком скупу епископа који претендује да се назове Васељенским (Saris, 2004: 43). Опасне последице које се развијају из овог узајамног односа јесу широк простор за уплитање државе у простор Цркве, што се касније и десило.

Под притиском императорове воље, као што смо већ истакли, већи број епископа потписао је одлуке Никејског Сабора иако нису у потпуности разумели њихову суштину и значење. Одлуком цара Константина и отворени противници „једносушћности“ су прихватили понуђену дефиницију вере (Карташов, 1995: 39). Типичан пример царског утицаја видимо код једног од водећих епископа тога времена, Јевсевија Кесаријског, који се такође расправљао са александријским епископом Александром и у жељи да сачува наклоност цара Константина,

потписује дефиницију вере у коју није истински веровао (Карташов, 1995: 39). Да би се оправдао пред својом паством, смислио је лукаво објашњење за своје исповедање вере; Свети Атанасије говори о Јевсевијевој превртљивости. Тако видимо да и поред одлука донешених на I Васељенском Сабору, аријанство није ишчезло из срца људи, а мир којем је Константин толико тежио није постигнут (Брија, 1999: 173–176).

Десило се управо супротно. Схвативши шта се десило на Сабору, аријанци су одбацили његове одлуке и поново отпочели сукоб са присталицама Никејске вере (Дамаскин, 2012: II; V). Следбеници Аријевог учења су јасно ставили до знања да неће одустати од свога гледишта и да ће све учинити да оно постане званично учење Цркве. Два водећа епископа Истока, Јевсевије Никомидијски и Теогније Никејски су јавили цару Константину, као највећој инстанци Сабора, да повлаче своје потписе из Символа вере донетог у Никеји 325. године.

Император није схватао ову идејну тврдоглавост, па је био склон да у њима, исто као и у Арију, види само узрочнике немира у држави. Цар није био навикао на такво превртљиво понашање, као ни на чињеницу да се његове одлуке доводе у питање, тако да их је без много оклевања протерао у Галију. Нешто пре њих тамо су протерани Секунд Птолемаидски и Теона Мармарички, заједно са Аријем (Схолостик, 2002: I; XIX). На њихове упражњене катедре цар доводи људе који су својим животом исповедали Никејску веру, Амфиона и Хрестоса. Цар није крио свој гнев што је овако поступио један велики црквени поглавар, који је столовао у граду као што је Никомидија (Радић, 2010: 139). Константин је доживео велико разочарење, јер је градио илузију да ће путем Васељенског Сабора успети да донесе мир у Цркву. Међутим, постепено је схватао да тога мира нема и да његов напор и залагање нису уродили плодом. Снагу свог ауторитета и његову благотворну корисност Константин је одлично схватао, али никако није могао да схвати снагу савести Источних епископа који су остајали при својим уверењима, ма колики да је био притисак од стране цара и државе.

Недуго после Сабора дошло је до веома драматичних догађаја у приватном животу цара. Ови догађаји нису до краја јасни и испитани, али свакако представљају једну од прекретница у животу Константина Великог. Према делимичним подацима које проналазимо у изворима, наводно је дошло до љубавне везе између Фаусте и Константиновог сина Криспа, коме је она била маћеха, тако да се овај догађај завршио породичном трагедијом, јер су обоје били убијени (Zosimus, 1814: II; LI). Ово је довело до великих промена у животу самога цара, а вероватно је утицало и на његову политику протеривања јеретика.

6. Промена царевог става према појединцима блиским Арију

Став цара Константина према I Васељенском Сабору је остао исти, али почетком 328. године он мења став према појединцима који су били блиски Арију и његовим идејама (Радић, 2010: 137).

Цар, имајући апсолутну власт, 328. године позива из прогонства Јевсевија и Теогнија и враћа их на њихове катедре (Sozomenus, 1890: II; XVI). Иако велики заштитник и поборник вере у Никеји, цар Константин није могао да се одупре до краја утицајима из своје близине. Када се Јевсевије Никомидијски вратио из прогонства, он је осим своје катедре добио и место царевог саветника, које је пре припадало Осиви Кордобском (Мајендорф, 1997: 31). Будући да је Јевсевије Никомидијски био под утицајем аријанског учења, у овом периоду он ће постати вођа аријанаца. Пошто је знао да ништа неће постићи ако буде напао одлуке Васељенског Сабора, он је одлучио да мудрим сплеткама свргне највеће представнике Никејске вере. Будући да је био царев саветник и цар ће узети доста удела у суђењу овим великим исповедницима, јер се ниједна црквена одлука није могла спровести у дело без посредништва државе (Roldanus, 2006, 82–83).

Поред ове променљиве политике цара према уваженим појединцима, треба истаћи чињеницу да је дане после Сабора цар проводио у радости и да је одмах почео зидати цркве, како „у граду који је назвао по свом имену“, тако и у другим местима (Сколастик, 2012, I; XVI).

За царем није нимало заостајала његова мајка, која је отишла у Јерусалим да тражи Крст Господњи и да подиже велелепне храмове (Сколастик, 2012, I; XVI). Јасно видимо да је цар и поред учествовања у свим великим богословским споровима, делао и на изграђивању хришћанства у виду градње цркава (Theodoret, 2004: I; XVI–XVII).

7. Сабор у Антиохији

Следећи случај где видимо мешање цара и државе у послове Цркве десио се у Антиохији. Јевсевије Никомидијски, као вођа аријанаца, хтео је да са пута себи склони велике светионике Цркве који су заступали Никејску веру. Први на удару му је био Јевстатије, епископ Антиохије који је одиграо веома важну улогу у борби против Арија, а такође се и лично завадио са Јевсевијем Никомидијским због његовог погрешног учења (Theodoret, 2004: I; XX). Јевстатије Антиохијски (Стридонски, 2007: LXXXV) је по својим ставовима био убеђени антиоригениста и антилукијановац,

али колико год он био исправан у свом учењу и животу, око 330. године, одржан је Сабор у Антиохији на коме је збачен и протеран са своје службе (Сколастик, 2012, I; XXIV). Аријанци су били свесни, као што смо раније напоменули, да неће моћи директно нападати одлуке Сабора, превасходно зато што иза њих стоји ауторитет државе, односно цара Константина.

Јевстатије је оптужен због тога што се у своме учењу приближио Савелију, односно за јерес савелијанизма (Сколастик, 2012, I; XXIV). Веома је занимљива чињеница да је та оптужба потекла од епископа Кира, који је такође био оптужен за ту јерес и који је на истом Сабору осуђен и збачен (Сколастик, 2012, I; XXV). Поред оптужбе за савелијанство, Сабор је дојавио цару Константину да је Јевстатије морално проблематичан, да нарушава црквени мир (Јевтић, 2005: 76), а највећа оптужба која је у виду имала цареву љубав према мајци, била је да је наводно са презиром говорио о царици Јелени. Теодорит Кирски нам сведочи да су и многе судије које су биле задужене за овај процес пребегавале лажима и клеветам (Theodoret, 2004: I; XX). Тако су са пијаци довели неку жену која је наводно имала дете са извесним Јевстатијем, кога су поистоветили са епископом Антиохије (Theodoret, 2004: I; XX). На основу ових чињеница, Јевстатије је ухапшен и доведен пред императора. Када је дошао пред цара Константина, он га је лично саслушао, а после саслушања Јевстатија је суспендовала врховна државна власт са епископског положаја, па је са неколико својих пријатеља из клира био прогнан у Тракију, у којој је ускоро у Филипима умро (Карташов, 1995: 44). Није до краја познато који је фактор био одлучујући у одлуци да Јевстатије буде збачен, да ли црквени или ови приватни. Примећујемо да у овом случају Константинова одлука није била изнад одлука других, као на I Васељенском Сабору, када је одбијао и да чита писма у којима су свештеници оптуживали једни друге. Из овог се јасно види да је цар све више потпадао под утицај аријанаца.

Константин је желео да на упражњено место у Антиохији доведе Јевсевија, епископа кесаријског, али сам Јевсевије није желео да се лиши мира који је имао. Оправдање за одбијање овог положаја пронашао је у канону Никејског Сабора, по коме се епископима забрањује да напуштају своје катедре и прелазе на нове (Јевтић, 2005: 76). Ова аргументација се нарочито допала Константину, због чега је похвалио Јевсевија за скромност и приврженост закону (Памфил, 2013: III; LXI). На изборима је одлучено да нови епископ постане Евтроније, презвитер из Кесарије Кападокијске, који је био Јевсевијев сарадник на плану антиникејства.

Из ових неколико чињеница јасно видимо да је улога цара и у спровођењу одлука овог Сабора од највећег значаја. Управо је цар највиша

инстанца у Цркви, а не Сабор епископа; цар је тај код кога Јевстатије одлази да се правда, упркос томе што је већ био осуђен на Сабору; цар има власт да и мимо одлука Сабора помилује епископа за кога сматра да је невин. Управо овде видимо да се читава црквена политика почела вртети око личности цара и око удовољавања његовој вољи.

8. Рехабилитација Арија

Сестра цара Константина, Флавија Јулија Констанција, познавала је свештеника који је био аријанац – Евтокија, који јој је говорио да се Сабор у Никеји огрешио о Арија (Сколастик, 2012: I; XXV). Јевсевије и његови пријатељи су научили тога свештеника да тако говори, да би Арије стекао симпатије код цара (Сколастик, 2012: I; XXV). Она те приче није преносила своме брату, јер још није имала храбрости, иако је веровала у њих, но када се смртно разболела одлучила је да Евтокија препоручи цару. Посебно је напоменула да је побожан, добар за веру и што је најважније, одан престолу (Сколастик, 2012: I; XXVI).

Констанција је ускоро умрла, а цар испуни последњу жељу своје сестре и уврсти свештеника Евтокија међу оне који су му били најближи (Сколастик, 2012: I; XXVI). Не зна се тачан датум смрти Констанције, али се претпоставља да је био између 328. и 333. године. Ова година је важна због датирања повратка Арија из прогонства, јер је он дошао убрзо после Констанцијине смрти. Након краћег времена, Евтокије је искористио прилику и почео цару Константину да говори о Арију, тврдећи да Арије мисли исто што и Сабор у Никеји. Константин је овим био изненађен, а како је био склон уклањању нереда и неслоге решио је, ако се Арије заиста слаже са Никејском вером, да му допусти да дође пред њега и да ће му он у том случају дозволити повратак у Александрију. Тако је дошло и до званичне Посланице којом цар зове Арија:

Победник Константин Велики, Август – Арију.

Прошло је пуно времена ошћако ти је речено да дођеш на мој двор и да можеш да изађеш пред мене, али се не могу начудити што ти није и одмах учињено. Због тога, послужи се државним превозом и пожури к мени да би те, по милости мојој и по снисхођењу, могао враћити у твоју ошћину. Бој ти био на помоћи, љубљени мој. Писано на њеши дана пре децембарских календи (Сколастик, 2012: I; XXVI).

Ово су биле речи Посланице коју је цар Константин упутио Арију и сам Сократ Сколастик који нам доноси ово сведочанство чуди

се колико је у њима било топлине и брижности, односно заузимања за Арија од стране цара. Из писма је јасно да је Арије већ имао позив да дође код цара, али да то није учинио. Сматра се да се Арије не би оглушио о званични, писмени царев позив, тако се стиче утисак да је први позив био усмен, преко људи који су блиски цару. Како је јавно био прогнан и како је цар то обзнанио преко својих писама, могуће је да је Арије пожелео да добије писмени позив како би и други видели да је то царева воља. Арије је кренуо у Константинопољ заједно са Евсојем и после разговора са царем поднели су писмено исповедање вере:

*Веома љубожном цару, од Боја љубљеном Господару, нашем цару
Константину – Арије и Евсој.*

*По зајовести твојој, Боју граје љубожности, царе и Господару, ми
најисасмо своју веру, и речима које су овде забележене, исповедамо
пред Богом да и ми, и наша браћа, овако верујемо: Верујемо у једног
Боја Оца, Сведржишеља и Господа Исуса Христа, Сина Његовог,
који је од Њега рођен пре свих векова, Боја – Реч, кроз коју је све
створено: и шло је на небо, и шло је на земљи; и који је сишао, узео
тело на себе, који је страдао, васкрсао и вазнео се на небо, и који ће
опет доћи да суди живима и мртвима. Верујемо и у Духа Светија,
и у васкрсење шела, и у живој будућег века, и у Царство Небеско
и у једну васељенску Цркву Божију, која је од краја до краја светија.
За ову веру знамо из светијих Јеванђеља, где Господ казује Својим
ученицима: Пођише, учише све народе и крстише их у име Оца и
Сина и Светија Духа.*

*Ако другачије верујемо, ако не примамо у истини Оца и Сина и
Светија Духа, онако како учи чишава васељенска Црква и Свети
Писмо, коме у свему верујемо, нека нам Бог суди и у овом и у оном
светију. Због шог молимо твоју благодетливост, Боју мили царе, да
оставиш по страни истинивање и љусте речи, и када ти је стало,
по твојој љубожности, до мира, ти нас, као црквене људе који се
држимо вере и учења Цркве, и онога како уче свети књије, сједини с
нашом Мајком Црквом, да би и ми и Црква заједно живели у миру,
и заједно узносили молише за твоју власт и за сву твоју љороди-
цу (Сколастик, 2012: I; XXVI).*

Аријево исповедање вере је вешто заобилазило оно што је била срж, сама суштина Никејске вере, јер нема ни спомена о томе да је Син једне суштине са Оцем, нема израза $\alpha\mu\omicron\upsilon\sigma\iota\omicron\varsigma$ (једносуштан) који је донет на Сабору у Никеји 325. године. Арије користи израз

γεγεννημένον (γίνομαι – постати) – посталог, насталог, уместо израза γεγεννημένον (γεννάω – родити) – рођеног. Ово је задовољило Константина и одлучио је да дозволи Арију повратак у Александрију (Сколастик, 2012: I; XXVII). На жалост, ускоро се показало да је Арије обмануо цара Константина и опет је наставио да исповеда своју јерес. Када је Арије дошао у Александрију, Свети Атанасије га је избегавао у широком луку. У исто време Јевсевијеви помоћници су наговарали цара да Александријска Архиепископија прими Арија, али Свети Атанасије се томе жестоко успротивио и написао Посланицу у којој тврди да не могу бити примљени у црквено општење они који су се једном одрекли вере и на које је бачена анатема (Сколастик, 2012: I; XXVI). Цар Константин се увредио оваквим размишљањем и веома љутито написао Посланицу посвећену Светом Атанасију: *...када знам да ја ипак хоћу, ти немој да ускраћујеш улазак у Цркву онима који ти желе. И ако дознам да било коме ометаш да се сједини са Црквом, или му не дозвољаваш да уђе у њу, знај да ћу истоја шрена наредити да те збаци и да те прогнају из места...*

Мада ово звучи помало грубо, чак и ово говори о томе да је цару Константину стало до јединства Цркве и уклањању неслоге, као и до тога да се његове одлуке поштују. Он није могао да дозволи да се његове одлуке доводе у питање, зато је тон мало строжији (Сколастик, 2012: I; XXVI). Из ове епизоде са Аријем види се да су аријанци доспели и до самог двора, у цареву најближе окружење, па је онда много јасније како су могли да изврше свој утицај на њега.

Арије је, дошавши у Александрију, опет изазивао немире до тих размера да је убрзо цар сазнао да је променио мишљење, па га зато га позива у Константинопољ да му он лично објасни о чему се сада ради. То се догађало када је текла тридесета година Константиновог царевања. У то доба у Константинопољу је епископ био Александар, који је наследио Митрофана, човек одан Никејској вери, који је одмах опазио да Арије изазива неред где год се појави. Јевсевије Никомидијски врши притисак на Александра да Арија прими у црквену заједницу, што овај одбија и тада долази до поделе народа и у Константинопољу (Сколастик, 2012: I; XXVI). Јевсевије му прети да ће бити збачен и да ће други, послушнији доћи на његово место из чега се јасно види да се Јевсевије Никомидијски осећа јаким и довољно дрским да прети епископу који је одан одлукама Никејског Сабора, јер зна да има потпору за своја дела. Цар је саслушао Арија, питао га да ли се слаже са одлукама Сабора у Никеји, а Арије хитро одговорио да се слаже и да је спреман и да потпише Символ вере. Цар на то пристане и затражи и заклетву од Арија, што овај учини а цар

заповеди епископу Александру да Арија прими у црквену заједницу. Александру је остало само да се моли да Бог спречи улазак јеретика у заједницу. Арије је очекивао да у недељу буде свечано примљен у заједницу, али дан тријумфа није дочекао. Када је у суботу пре заласка сунца кренуо из двора, позлило му је, отишао је до тоалета и тамо је умро (Sozomenus, 2006:106–107). Константин је ово схватио као Божији знак, да је Арије осуђен због кривоклетства, јер се лажно заклео да поштује одлуке Сабора у Никеји.

Из ових догађаја са Аријем, његовом осудом као и пријемом у Цркву, видимо да је кључна особа цар. Епископи, иако вође својих Цркви, као што је био епископ Александрије под чију је јурисдикцију Арије потпадао, не могу да утичу на црквену политику цара ако он то не жели. Управо у овим ситуацијама се показује колико је Црква поклекла пред државом и царевом вољом.

9. Свети Атанасије и сабор у Тиру

Убрзо након I Васељенског Сабора, 328. године умире александријски епископ Александар. Без велике расправе за његовог наследника постављен је ђакон Атанасије, који је одиграо важну улогу на I Васељенском Сабору (Сколастик, 2012: I; XV). Јевсевије Никомидијски се обраћа Светом Атанасију и предлаже му да прими Арија у заједницу, што верни бранитељ православља и Никејске вере одбија. Предлог је био пропраћен и претњом, која се после овог одбијања и спровела у дело.

Аријанци су били свесни да ће лакше промовисати своје идеје ако буду рушили људе који бране одлуке Сабора у Никеји, него да директно ударе на саме саборске одлуке, нарочито ако се узме у обзир да их је и цар Константин подржао. До сада су имали успеха, али су и они били свесни да је њихов највећи противник управо епископ александријски. Изношене су разноразне оптужбе против њега (Sozomenus, 2006: 46) („о ланеним стихарима“ и порезу; о нелојалности цару; о томе да је свештеник Макарије, када је по Атанасијевом наређењу обилазио храм у коме је служио Исхира (мелитијански презвитер), сломио путир и просуо Крв Христову, претурио часну трпезу и књиге спалио, поред тога Атанасије је оптужен за слање злата извесном бунтовнику Филомену), да је чак цар Константин одлучио да га позове на двор и испита (Sozomenus, 2006.: II; XXIII). Знајући да се не може ослонити на објективност у правосуђу, Свети Атанасије се није хтео равнодушно препустити хапшењу, него се повукао и неко

време скривао у Александрији и пустињама поред Нила. Види се да је утицај ових клеветника на цара био велики, чим се он одлучује да лично испита ову ствар. Запажа се да Константин воли да сам решава поједине спорове, нарочито ако имају неку личну црту. Одлучио је да се упозна са овим проблемом и донесе одлуку, али после сусрета са Светим Атанасијем и разговора са њим, одлучује да га врати назад са чашћу. Ово се дешава око 332. године.

Пошто им је план пропао, а цар Константин се уверио да је Свети Атанасије невин у погледу оптужби које су изнели против њега, са великим поштовањем га назива „човеком Божијим”. Но, ово је противницима Светог Атанасија био повод да га још жешће клеветају, па сада износе оптужбе да је убио мелитијанског епископа Арсенија (да му је одсекао десну руку и вршио њоме враџбине), да неморално живи, а настављају да понављају и старе оптужбе иако је цар због њих саслушао Светог Атанасија и нашао да су оптужбе лажне. Ове оптужбе стижу опет до цара Константина, тако да он пише цензору Далмацију, да у Антиохији испита оптужене и казни оне који су криви (Sozomenus, 2006: XXV). Цар у Антиохију шаље и Јевсевија Никомидијског и Теогнија Никејског, људе који су због Аријеве јереси били протерани, и који све време раде на поткопавању угледа Светог Атанасија. Чак и ако су у Антиохију дошли као заговорници оптужбе, ипак је важно приметити да њих шаље сам цар и да то сигурно мора имати утицај на цензора који треба да суди у овом случају. Но, коначна одлука није донета, јер је цар Константин издао заповест да се сазове сабор у Тиру и да се ту испитају све оптужбе против Светог Атанасија (Theodoret, 2004: I: XXVII).

Управо ове године славио се јубилеј Константиновог самосталног управљања империјом, поводом чега се припремао низ светковина. Такође се завршила градња цркве над Гробом Господњим у Јерусалиму, тако да су се учесници Сабора у Тиру запутили у Јерусалим, како би присуствовали освећењу храма. У императоровом указу се налагло да се успостави црквени мир и зато цар Константин поручује Светом Атанасију да ће онај који се не појави на Сабору бити силом доведен, што је њему био јасан знак да је опет код цара стављен у положај кривца (Карташов, 1995: 49).

Заменик императора на Сабору је био гроф Флавије Дионисије и он је представљао државу. Будући да је Свети Атанасије и овог пута представљен као кривац, он је дошао на Сабор у пратњи педесеторице епископа из Египта, како му је и доликовало као епископу Александрије. Међутим, царев заменик је наредио да ова група епископа нема право гласа, јер није позвана на Сабор. У центру па-

жње је био спор између Светог Атанасија и мелитијанаца. Главна оптужба за убиство Арсенија је отпала тако што је на Сабор доведен дотични Арсеније, и констатовано је да је жив и да има обе руке. Поново се покреће питање разбијеног путира и преврнуте трпезе. Свети Атанасије је тражио да се утврди шта се тачно догодило и да ли Исхира уопште има свештенички чин. Одређено је да се формира комисија коју су послали у Египат ради наводног проверавања оптужби, у коју су ушли све сами непријатељи никејске вере: Теогније Никејски, Урсакије Сингидунумски, Валенс Мурсијски, Марије Халкидонски, Македоније и Теодор. Цело испитивање се одвијало у тајности, а један александријски чиновник који је примио мито написао је потребан извештај, након чега се комисија вратила у Тир. Свети Атанасије је протествовао да чланови комисије нису непристрасни. Видевши куда ово води, Свети Атанасије се повлачи са Сабора и одлази у Константинопољ да себе брани директно код цара (Сколастик, 2012, I; XXXXI).

Свети Атанасије је указао на неправичност Сабора у Тиру, указао је на крајњу пристрасност и необјективност комисије, што је цару Константину био довољан разлог да позове епископе из Тира у његов град, да ту доврше ове спорове и да коначно постигну црквени мир (Sozomenus, 2006:II; XXVIII). Он је епископе обавестио да у почетку није хтео да прими Светог Атанасија, али да га је он подсетио да је по његовој наредби дошао на Сабор у Тиру, тако да је праведно да се пред њим и оправда од оптужби које се износе против њега. Већина чланова Сабора је одлучила да је паметније да се врате својим кућама, а тек је неколико епископа, предвођених Јевсевијем Кесаријским, кога су пратили Теогније Никејски, Марис, Патрофил, Урсакије Сингидунумски и Валенс Мурсијски, одговорило на царев позив (Sozomenus, 2006:I; XXVIII). Ову делегацију је предводио Јевсевије Кесаријски кога је цар Константин нарочито уважавао. Прво су покушали са старим оптужбама против Светог Атанасија, али када им то није пошло за руком, поред уобичајених оптужби Атанасија су окривили да не поштује царске едикте у Египту и да спречава довоз жита од кога је престоница живела. За овакве оптужбе цар је могао прописати смртну казну, али је он прогнао Атанасија у Тријер у Галији (Theodoret, 2004: I; XXIX).

Вероватно је цар желео да непокорног епископа удаљи од себе, због чега није ни проверавао истинитост оптужби. Међутим, најстарији Константинов син, Константин II, у једном свом писму наводи да је цар протеривањем Атанасија желео да га заштити од мржње његових непријатеља (Радић, 2010: 43). Томе у прилог говори и чи-

њеница да је након Атанасијевог протеривања катедра у Александрији остала упражњена до даљњег, јер је цар вероватно желео да га у погодном тренутку врати на престо. Атанасије није дочекао II Васаленски Сабор на коме је тријумфовала Никејска вера, јер се упокојио 373. године. Улогу браниоца Никејске вере након његове смрти преузели су Кападокијски Оци.

Маркел Анкирски, који је бранио Никејску веру, одбио је да потпише одлуку Сабора у Тиру, који је осудио Светог Атанасија, а после Сабора похитао је у Константинопољ да поднесе цару дело којим побија аријанце, предао му га је и замолио га да га лично прочита и пресуди (Болотов, 2010: 50). Цар Константин је ово дело дао Сабору на разматрање, управо оним људима који су пред Константином наружили Светог Атанасија, а они су пронашли у том спису делове који су савелијански и због тога су Маркела прогласили кривим и збацили га (Карташов, 1995: 55). Аријанци су тријумфовали, а одлуке цара Константина су им ишле у прилог.

10. Крштење цара Константина

Годину дана након Аријеве смрти, када је навршио шездесету годину живота, цар Константин се разболео у жеку припрема за рат против персијског цара Шапура II (Сколастик, 2012: I; XXXIX). На самом почетку болест није узела маха и цар се појављивао у јавности делотворан и чврст као и раније. Исте 337. године, уочи Васкрса, вратио се у Цариград како би надгледао завршавање изградње Храма Светих Апостола, који је започео пре неколико година (Радић, 2010:149). Недуго потом, здравствено стање му се нагло погоршало па долази у Хеленополис, јер су тамо били извори топле и лековите воде (Сколастик, 2012: I; XL). Видевши свој скори крај, затражио је од Цркве да га прими као катихумена, односно да прими одређене поуке хришћанске вере пре крштења. Све се ово одвијало у Хеленополису где је цар дошао да се лечи, у Цркви Светих Мученика (Радић, 2010: 149). Након примљених поука и истина хришћанске вере, цара је требало пребацити у Цариград да се доврши чин крштења. Царске кочије су се зауставиле у Никомидији и цар је у вили Ахирон одлучио да и званично постане члан Цркве, односно да прими Свету Тајну Крштења (Theodoret, 2004: I; XXX).

Тада је цар, као што је то и раније чинио (само из других разлога), сазвао епископе и изрекао своје исповедање: *Дујо очекивани час коначно је сшћиао, онај коме сам се надао и молио се да у њему од Боја добијем сшасење. Сада и ја, шакоче, моју да добијем блаислов иечаша који носи*

бесмртности, печата самој спасења. Мислио сам да ја примим у водама реке Јордана, али је Богу, који зна шта је за нас најбоље, мило да то буде овде. Нека онда буде тако и без одлагања; и нека буде воља Његова, који је Господар живота и смрти, да моје постојање овде буде продужено, ја ћу прихватио од сада па надаље начин живота који одговара служењу Њему (Радић, 2010: 151).

Први међу епископима је био месни епископ Никомидије и царев блиски пријатељ Јевсевије. (Schaff, 1889: 33). Цар се заиста понашао као прави верник и није било никакве недоумице у његовој одлуци. Неки научници су у царевом оклевању и одлагању крштења до пред саму смрт погрешно видели остатке његових паганских уверења (Schaff, 1889: 33).

Међутим, треба истаћи чињеницу да цареву крштење у позним годинама није био усамљен случај тога периода, него готово општи обичај. Велики Оци Цркве, Свети Василије Велики, његов брат Григорије Ниски, Блажени Јероним, Амвросије Милански, у чија се хришћанска уверења не може сумњати, крштени су као одрасле и зреле особе. Такође, треба узети у обзир чињеницу да је постојао страх код људи да ће учинити неки неопростив грех, тако да би касно крштење донело спасење (Радић, 2010: 152). Опростивши се од високих чиновника, Константин Велики је преминуо 22. маја 337. године, последњег дана Духова, око поднева. Управо Константиново крштење 337. године, јесте догађај којим се заокружује Константинов пут као верника, који је почео 312. године, код Милвијског моста. Крштењем Константин показује своје истинско опредељење и постаје први крштени римски цар.

11. Закључак

Религија је била један од темеља римског друштва, што значи да је држава пратила сва дешавања која су се одвијала у тој сфери. Хришћанство ступа на историјску сцену када је у римској држави највише заступљена паганска религија, која се директно супротставља хришћанству. Будући да су цареви били представници државе, они су морали да заштите религију својих предака од најезде нових и продорних идеја које је хришћанство доносило са собом.

Потпуни заокрет у односу на пређашњу верску политику десио се 313. године, када је иницијативом цара Константина хришћанство постало слободна религија. Пошто је ослобођено од стране државе, хришћанство дозвољава властима све већи уплив у црквене послове. Од овог периода, под утицајем државе, мења се и сам живот хришћана.

Уживајући све привилегије које му је држава дала, сам квалитет хришћанског живота опада. На високе положаје у Цркви долазе људи који нису могли да носе бреме тих служби. Из овог разлога настају многи раздори и јереси који додатно слабе Цркву.

Због немогућности да се изађе на крај са постојећим проблемима, Црква се обраћа држави, односно цару да донесе одлуке које је преваходно она требало да донесе. Тако од овог периода ниједан црквени спор готово да није могуће решити без посредништва државе и уплићања цара. Временом цар даје себи све више права да одлучује о црквеним стварима, тако да он постаје највиша инстанца сваког сабора, чија је одлука најважнија (Острогорски, 1998: 51–52).

Управо у посматрању ствари на овај начин видимо колико је Црква поклекла пред државом. Немајући одговора за снажно држање хришћана, држава радикално мења однос према њима, тако да их на крају у потпуности потчињава својој вољи. Сазивајући Васељенски Сабор и многе друге саборе, цар намеће свој ауторитет и епископи у њему виде личност која је непристраснија од њих и препуштају му коначну одлуку о строго црквеним питањима. Тако долазимо до закључка да, иако од времена цара Константина задобија слободу и привилегије, Црква у ствари дозвољава држави уплив у сопствени живот и губи самосталност.

* * *

Библиографија:

Извори:

- Нови Завеш* (1992), Београд: Библијско друштво.
Дамаскин, Ј. (2012), *О јересима*. Шибеник: Истина.
Zosimus (1814), *New History*, London: Green and Chaplin.
Јевтић, А. (уред.) (2005), *Свешћени канони Цркве*, Београд: Православни богословски факултет.
Памфил, Ј. (2013), *Животи Констџанџинов*, Шибеник: Истина.
Схолостик, С. (2002), *Историја Цркве*, Шибеник: Истина.
Стридонски, Ј. (2007), *О знамениџим мужевима*, Шибеник: Истина.

Sozomenus, S. H. (1890. „The Eccleasical History“ translated from Greek: C. D. Hartnarf, u: *Nicene and Post-Nicene Fathers Volume 2, Socrates, Sozomenus: Church Histories Second Series*, edited by P. Schaff and H. Wace, United States, pp. 239–427.

Theodoret, C. (2004), „The Eccleasical History, Dialogues, and Letters“, translated with notes by: B. Jakson, u: *Nicene and Post-Nicene Fathers Volume 3, Theodoret, Jerome, Gennadius, Rufinus: Historical Writings, etc.*, edited by: P. Schaff and H. Wace, United States of America, pp. 1–353.

Литература:

Болотов, В. (2010), *Историја Цркве у периоду васељенских сабора*, Краљево: Епархијски управни одбор Епархије жичке.

Брија, Ј. (1999), *Речник православне теологије*, Београд: Хиландарски фонд СПЦ.

Карташов, А. В. (1995), *Васеленски сабори, I том*, Београд: Фидеб.

Малицки, П. (1933), *Историја Хришћанске Цркве. Прва три века*, Београд: Књижевница Радомира Д. Ђурковића.

Мајендорф, Ц. (1997), *Империјално јединство и хришћанске геоб. Црква од 450. до 680. године*, Крагујевац: Каленић

Поповић, Р. (2012), *Васељенски Сабори — Први, Други, Трећи и Четврти — одабрана докумената*, Београд: Висока школа – Академија СПЦ за уметност и конзервацију.

Поповић, Р. (2006), *Извори за црквену историју*, Београд: Центар за хришћанске студије.

Поповић, Р. (2007), *Хришћанство у историји*, Београд: Висока школа – Академија СПЦ за уметност и конзервацију.

Радић, Р. (2010), *Константин Велики – Нагмоћ хришћанства*, Београд: Еволута.

Острогорски, Г. (1998), *Историја Византије*, Београд: Народна књига – Алфа.

Станковић, М. М. (уред.), (2004), *Седам стубова премудрости — Историја Васељенских Сабора*, Београд: Мисионарски и духовни центар манастира Хиландар.

Gibon, E.(1996), „Opadanje i propast Rimskog Carstva“, Beograd: *Službeni list SRJ i Dosije*.

Saris, P. (2005), „Istочно rimsko carstvo od Konstantina do Iraklija (306–641)“, u: *Oksfordska istorija Vizantije*, priredio: S. Mango, Beograd: Dereta. str. 37–77.

Schaff, P. (1889), *History of the Christian Church Volume III Nicene and Post-Nicene Christianity — From Constantine the Great to Gregory the Great A. D. 311–600*. New York: Grand Rapids.

Roldanus, J. (2006), *The Church in the Age of Constantine: The theological challenges*. New York: Routledge.

Примљено: 9. 3. 2016.

Одобрено: 1. 6. 2016.

CONTRIBUTION OF ST. EMPEROR CONSTANTINE THE GREAT TO THE VICTORY OF CHRISTIANITY AND HIS RELATIONSHIP TO THE CHURCH AFTER THE FIRST ECUMENICAL COUNCIL

Ivan Maletić

Library of Serbian Patriarchate, Belgrade

Summary: This paper presents a short description of the emergence of Christianity and persecution of Christians, and shows the political situation in the Roman Empire until the arrival to power of Constantine the Great. In order to maintain the hard-won peace, both in the Empire and the Church, the First Ecumenical Council of Nicaea was held in 325, which condemned the heretical teaching priest Arius, and Christianity as a state religion. At the Council of Nicea and afterwards, bishops as representatives of the local church, agreed with the decision of Parliament, and the emperor to accept the term „homoousios“. This would not be questioned that the imperial will was the main factor in this acceptance. In order to maintain pea-

ce and order in the Church banished the main opponents of this confession and thought that their exile this case is closed. However, the emperor did not expect those same exiled bishops, who were at the forefront of the most respected local churches, submitted a false confession of faith just to regain his position. These followers of the Arian heresy in all ways trying to various charges before the king backed great champions of Orthodoxy, while his supporters justified and suggest that the emperor should be returned from exile. As the highest instance of how the state and the Church, Parliament convened again slightly in order to solve the burning issues related to peace in the Church. In conclusion, it points out that after I Ecumenical Council Arians were closer to the emperor, as confirmed by his baptism before the death of the bishop Eusebius of Nicomedia.

Key words: Christianity, Emperor Constantine, state authority, St. Athanasius, Arius, Arianism, Council, Eusebius of Nicomedia, Eusebius of Caesarea.